

RECONSIDERAREA EXPERIENȚEI ÎN *OPUS POSTUMUM*

RODICA CROITORU

Mater Mi

Relația critică a experienței cu metafizica care trebuie să îi urmeze, ne poate lăsa cu impresia că în sistemul filosofiei transcendente s-a spus totul cu privire la ideea conform căreia cunoașterea trebuie să înceapă cu experiența, după care metafizica să încununeze sistemul¹. Or, acest început se pare că nu este cu totul simplu, ținând seama de procesualitatea acestui tip de filosofie, care cere experienței să se desfășoare după anumite reguli și principii, pe baza percepțiilor. *Opusul postum* extinde acest segment de început, precizând că percepțiile sunt, în fapt, primele cu care se confruntă cunoașterea, și ele trebuie puse în conexiune conform principiilor, urmând ca produsul conexiunilor să fie integrat într-un sistem rațional. Și, spre a reconsidera procesualitatea cunoașterii și a detalia începutul său, Kant afirmă că: „Nu aprehensiunea prin experiență ci prezentarea prin cunoașterea transcendentală într-un întreg al sistemului pentru experiență, *este de realizat*”²; întreg la alcătuirea căruia concurează „facultatea de a gândi, intui percepe și de a cunoaște din experiență și drept cauză eficientă în sistemul rațiunii tehnic//practice sau moral//practice”³. Ceea ce înseamnă că mai întâi noi trebuie să gândim principiile, după care să avem intuiții pe baza percepțiilor, de unde să rezulte cunoașterea din experiență, ca o cauză eficientă pentru sistemul rațiunii teoretice și practice; cu precizarea că acest efect nu vizează direct metafizica, ci filosofia

---

¹ Imm. Kant, Akademie Textausgabe, *Kritik der reinen Vernunft*, AA, 3. Imm. Kant, *Opere, Critica rațiunii pure*, Traducere, Studiu introductiv, Studiu asupra traducerii, Note, Bibliografie selectivă, Index de concepte german-român, Index de concepte român german, de Rodica Croitoru, București, Paideia, 2019, 1061 p.: „Metafizica, o cunoaștere rațională speculativă cu totul distinctă, și care se ridică în întregime deasupra învățării experienței și anume doar prin concepte...” (XIV, rom. 371), urmată de: „Că orice cunoaștere a noastră începe cu experiența, nu începe nicio îndoială asupra sa; căci prin ce altceva ar trebui să fie trezită de altfel facultatea noastră de cunoaștere să se exercite, dacă nu prin obiecte, care impresionează simțurile noastre și care, pe de-o parte, produc ele însele reprezentări, pe de altă parte pun în mișcare activitatea intelectului nostru, pentru a le compara, a le lega sau a le separa, și a prelucra astfel materia neșlefuită a impresiilor sensibile într-o cunoaștere a obiectelor, care se numește experiență? Conform timpului nicio cunoaștere nu precede așadar în noi experiența, și toată începe cu aceasta” (1, rom. 388).

² Imm. Kant. Akademie Textausgabe, *Opus postumum*, AA, 21: 7.

³ AA, 21: 26.

transcendentală și scopul ei cognitiv, pe baza principiilor sintetice *a priori* din concepte. În privința instrumentelor experienței, *Critica* nu diferă de aceste notații finale, întrucât intelectul și regula sa *a priori* trebuie presupuse, spre a putea aborda corect obiectele experienței⁴.

Din această expunere reiese că, în contextul *Opusului postum*, filosofia transcendentală revendică experiența drept **scop** al cunoașterii; care cunoaștere se identifică *lato sensu* cu a avea experiența a ceva. Empirismul cunoașterii se situează la un nivel inferior acestui tip de filosofie, în măsura în care el se bazează pe ceea ce oferă observația, ca un agregat de percepții, și experimentul. De o bază teoretică el nu dispune; drept care, percepțiile pe care le prelucrează el se prezintă ca un agregat. Ca urmare, Kant se înscrie în fals față de empirism și de cunoscuta propoziție hipocratică pe care o generează, ce afirmă existența experienței pe baza observației și experimentului⁵. Or, experiența transcendentală nu este cunoaștere empirică, ci ideea de **construcție** a unui concept. Spre deosebire de empirism, abordarea transcendentală are nevoie de o bază solidă, pe care o dau principiile *a priori*. Ele urmează să se apropie metodic de obiect, spre a se bucura de maximum de exactitate, pe care facultățile noastre de cunoaștere o pot atinge. Apropierea metodică este numită de Kant „progresare transcendentală”, și definește traseul experienței: de la „perceperea principiilor experienței”, care valorează ca o lege *a priori*, la apropierea de obiect prin numita „progresare transcendentală”⁶. Și este necesar să se progreseze, pentru că experiența are valoarea maximă de „unitate absolută”⁷, la fel ca o entitate naturală de primă mărime, precum este materia. Dar, spre deosebire de materie care, fiind naturală, este o unitate dată, experiența este o unitate la care se ajunge. Iată de ce cunoașterea nu poate începe cu experiența, nici aceasta nu se identifică cu percepțiile, cu care începe de fapt cunoașterea. Cu percepțiile nu se poate avansa în cunoaștere, pentru că nu se poate ajunge la completitudinea lor absolută. Și nu se poate ajunge, întrucât o completitudine a percepțiilor nu ar fi decât empirică și, deci, deficitară pentru soliditatea sistemului. Neputându-ne baza pe percepții și pe eventuala lor completitudine, un principiu *a priori* care se poate afla la acest început de drum este numai cel al **posibilității** experienței. Prin el aflăm cum poate exista *a priori* un sistem al cunoștințelor empirice care nu este empiric.

Întreaga concepere a tranziției principiilor metafizice fundamentale ale științei naturii către fizică, care este o știință dominată de experiență, tratează posibilitatea experienței. Ea presupune acel principiu formal *a priori* și un sistem. Și a fost inițiată în acest fel, pentru că experiența este o unitate absolută nu un agregat alcătuit prin compilare în afara principiilor (*compilatio*), plecând de la percepții

⁴ AA, 3: „...experiența însăși este un mod de cunoaștere, care necesită intelect, a cărui regulă trebuie presupusă în mine, înainte ca lucrurile să îmi fie date, prin urmare *a priori*, care se exprimă în concepte *a priori*, după care toate obiectele experienței trebuie să se orienteze cu necesitate și cu care ele trebuie să se acorde.” (XVII, rom. 372).

⁵ AA, 21: 87.

⁶ AA, 21: 7.

⁷ AA 21: 10, 15. AA 22: 471, 514.

(*observatio et experimentum*) și presupunând un întreg formal al experienței posibile ca unitate. Un astfel de sistem *a priori* al cunoașterii, care precedă experiența conform formalului, și care conține condițiile posibilității experienței în genere, se prezintă ca „un arbore genealogic al acesteia ale cărui rădăcini se divizează în ramuri și conține un arbore al cunoașterilor care sunt de specii cu totul diferite”⁸, precum natura și libertatea, lumea și Dumnezeu, subiectivul în rațiunea umană, într-un sistem de gândire, care alcătuiește un întreg absolut. Ambele specii urmează să fie tratate teoretic și practic, iar produsul să rezulte din rațiunea tehnic-practică sau moral-practică și din principiile lor, care sunt înclinațiile și moravurile în prima diviziune, iar instinctul și intelectul în a doua diviziune⁹.

Această poziție cheie, pe care o deține experiența, îi asigură unicitatea; de aceea, Kant afirmă că nu există experiențe, ci numai experiența și cerința ei, de a avea o formă *a priori*. Față de experiență, care este o formă cu unicitatea menționată, percepțiile, care furnizează experienței un conținut prin observație și experiment, sunt nenumărate. Posibilitatea unui sistem de astfel de percepții, ca aparținător unității experienței, este temeiul coexistenței lor și al succesiunii fenomenelor care le pot produce pe acestea și au locul lor *a priori* în intelect. Cum își au locul *a priori* în intelect ne spune faptul că formele, în sinteza intuiției și în principiile unității ei, conțin totodată construcția acestor concepte, la fel ca în matematică. Aceasta este o propoziție analitică, construită după principiul identității. În completarea cunoștinței pe care o aduc acest gen de propoziții cu informații incluse, noi avem nevoie și de propoziții care să atragă alte informații, numite sintetice, căci dacă nu ar exista nicio propoziție sintetică *a priori*, ci doar percepții, – spune Kant – atunci nu ar exista nicio experiență, care nu este numai un agregat de percepții, agregare ce nu dă o determinare generală, precum este cea cerută ca principiu al experienței posibile¹⁰. De aceea, despre cunoașterea empirică, a agregării de percepții se spune că încă nu este experiență, ci este experiență numai atunci când ea este general determinată. Or, experiența trebuie să se prezinte ca totalitate a percepțiilor posibile în unitatea absolută a diversului lor; prin absolutul unificării empiricului se produce determinarea generală a percepțiilor. Subiectul gânditor și totodată unificator își creează, pe baza acestei totalități, o lume, care constituie obiectul experienței posibile în spațiu și timp. Dar, pe de altă parte, lumea își manifestă independența față de subiect, fiind străbătută de forțele

⁸ AA, 21: 26.

⁹ Asupra posibilității experienței, în raportarea ei la percepții, *Opusul postum* urmează, în general, linia de gândire a *Criticii*: „Posibilitatea experienței este așadar aceea, care dă tuturor cunoașterilor *a priori* realitate obiectivă. Așadar experiența se bazează pe unitatea sintetică a fenomenelor, adică pe o sinteză conform conceptului obiectului fenomenelor în genere, fără de care ea nu ar fi niciodată cunoaștere, ci o rapsodie de percepții.” (AA, 3: 195/ AA, 4: 156, rom. 506/ 208).

¹⁰ Bazele ideii de sinteză *a priori* realizată de experiență au fost puse de *Critica rațiunii pure* (AA, 3: 11, rom. 395): „Judecățile experienței ca atare sunt în totalitate sintetice. Căci ar fi absurd, să întemeiez o judecată analitică pe experiență, întrucât nu este cazul ca eu să ies deloc din conceptul meu, spre a concepe judecata, și așadar nu îmi este necesară pentru aceasta nicio mărturie a experienței. Că un corp este întins, este o propoziție, care e stabilită *a priori*, și nu este o judecată a experienței”.

motrice ale atracției și respingerii, fără de care nu am putea avea nicio percepție ci, în acest caz, ar exista numai formalul lipsit de orice conținut. Odată ce își creează lumea, subiectul produce determinarea generală de sine¹¹; considerată în unitatea ei, ea ne dă existența. Dar ea este existența în care este încadrat numai subiectul experienței nu ceea ce se află deasupra sa, respectiv Dumnezeu, a cărui existență este rațională¹² nu experiențială. Având o existență rațională, Dumnezeu nu este obiect al experienței, ci este o idee. Datorită existențelor diferite, a omului și a lui Dumnezeu, dar și a necesității ca acestea să interfereze, Kant a avansat în această lucrare ideea, distinctă atât de *Critica rațiunii pure*, cât și de *Religia doar în limitele rațiunii*, concepției lui Dumnezeu în parteneriat cu lumea, și nu pe ambele integrate în același întreg.

În limitele existenței și cunoașterii umane, pentru care are valoare experiența, gradele avansării întru empiric sunt: percepție (*animadversio*), observație (*observatio*), experiment, experiență (*experientia doctrinalis*). Dar, în pofida procesualității sale, care i-ar putea da fermitate, Kant numește totuși experiența rezultată din observație și experiment „o încercare asimptotică”¹³. De aceea, din ea rezultă întotdeauna numai cunoștințe problematice; ele nu pot fi nici asertorice, nici apodictice, ci investigare și progresare către conceptele experienței. Și rezultă doar cunoștințe problematice, datorită fenomenalității experienței, unde primul act al gândirii conține „un principiu al idealității obiectului în mine și în afara mea ca fenomen adică ca subiect care mă afectez pe mine însumi”¹⁴. Cu alte cuvinte, principiul după care se face investigarea este unul în care obiectul este aproximat prin idealizare, datorită particularității subiectului de a-l aborda prin autoafectare. Această slăbiciune a abordării se cere întărită prin integrarea într-un sistem de idei; dar acest sistem nu poate conține decât formalul progresării către experiența în genere. De aceea, filosofia transcendențială se prezintă ca un idealism, care solicită experienței să nu fie un agregat arbitrar de percepții, ci tendința către un sistem complet al ei, dar niciodată împlinit, care constituie un întreg al reprezentărilor empirice ale subiectului, la care au contribuit, inevitabil, observația și experimentul.

Am văzut cine realizează experiența, pentru că, în primul rând, ea este un concept al subiectului, datorită fenomenalității procesului de cunoaștere; drept care și existența subiectului este trasată în cadrul experienței. Dar, ea trebuie să se exercite asupra unui obiect, care este materie în genere sau materie formată în corpuri; prin acestea se înțeleg corpurile fizice, compuse dintr-o materie „care prin propriile sale forțe auto//determină figura și textura și rezistă la modificarea lor

¹¹ AA, 21: 26.

¹² Giovanni Pietro Basile (*Kants »Opus postumum« und seine Rezeption*, Berlin, Walter de Gruyter, 2013, 437 p.) avansează ideea după care, „...în *Opus postumum* Dumnezeu este gândit în analogie cu eterul, întrucât Dumnezeu îl afectează pe omul ca ființă morală prin imperativul categoric, după cum eterul îl afectează pe omul ca ființă sensibilă prin forțele motrice ale materiei. În urma acestei analogii apare întrebarea dacă supoziția unei dovezi a lui Dumnezeu este legitimă” (426).

¹³ AA, 21: 93.

¹⁴ AA, 21: 99.

originar și uniform”¹⁵. Or, materia care face din spațiu un obiect al experienței presupune, la rândul ei, o materie originară, care există doar în gândire cu proprietatea pe care urmează să i-o atribuim, cea de a fi motor originar. Această materie originară nu este ipotetică, nici nu este obiect al experienței, căci ca obiect al experienței ea ar trebui să aparțină fizicii; totuși, ea are realitate și existența sa poate fi postulată, căci fără acceptarea unei astfel de materii cosmice și a forțelor ei motrice, spațiul nu ar fi un obiect al simțurilor¹⁶ și, ca urmare, nu ar putea exista experiență, nici afirmativă nici negativă asupra obiectului¹⁷. Despre o astfel de materie originară lipsită de formă, penetrând toate spațiile validate doar de rațiune, despre care noi nu gândim nimic mai mult decât forțe motrice răspândite în spațiu și penetrând totul, poate fi postulată realitatea sa înaintea experienței, prin urmare *a priori*, în favoarea experienței posibile. Și cu toate că posibilitatea sa este inconceptibilă, caracterul său originar, de recunoscut în spontaneitatea sa, este dată de Kant drept neîndoielnic; fiind înzestrată cu spontaneitate, prin penetrarea internă a tuturor corpurilor (ca sarcină *onus*), ea le-a mișcat continuu (ca *potentia*)¹⁸. Aceasta este partea de noutate pe care o aduce *Opusul postum*, respectiv satisfacerea primei posibilități a existenței unui obiect, și anume cea de materie în genere. Ea tratează numai subiectivul din receptivitate pentru obiectul simțurilor, pentru a avea materia ca obiect al unei experiențe sintetice universale, nu de a ști dacă ea există *in sine* cu atributele sale, ci dacă intuiția ei empirică, ca aparținătoare a întregului unei experiențe posibile, le cuprinde în conceptul său, după principiul identității; cu mențiunea că această cuprindere este relativă numai la facultatea de cunoaștere, în măsura în care ea include în idee întregul unei experiențe posibile într-o reprezentare generală; și astfel trebuie gândită, ca fiind dată *a priori*. Acea materie universală are valabilitate **subiectivă**, și este întrebuințată ca bază a reprezentării întregului unei experiențe obiective, cu rolul de principiu al unirii forțelor motrice ale materiei. Ea este gândită pentru posibilitatea experienței și este

---

¹⁵ AA, 21: 209.

¹⁶ Wing Chum-Wong (“Kant’s Conception on Ether as a Field in the «Opus Postumum»”, În: *Proceedings of the Eighth International Kant Congress*, Memphis, 1995, Volume II, Part 1, Ed. by Hoke Robinson, Marquette University Press, 1995, p. 405–411), pe baza afirmației exprese din *Opus postumum*, după care spațiul se identifică cu forțele în mișcare ale eterului care ne afectează, spune că „întrucât...orice intuiție sensibilă este întemeiată pe afectare, reprezentarea noastră de spațiu trebuie pusă întrucâtva în relație cu forța” (406).

¹⁷ Burchard Tuschling (*Metaphysische und transzendente Dynamik in Kants Opus postumum*, Berlin, Walter de Gruyter, 1971, 224 p.) afirmă că funcția acestui nou model al acțiunii materiei cosmice universale propus, în această lucrare de Kant, era destinat „să elimine rămășițele mecanice ale dinamicii sale, pentru a o elibera de contradicțiile ei interne și spre a o face capabilă de întemeiere a fizicii ca știință... Lucrul la *Opus postumum* a fost conceput în direcția noii teorii asupra materiei, în liniile sale fundamentale, înaintea conceptului de «tranziție de la principiile metafizice fundamentale ale științei naturii la fizică»” (61–62).

¹⁸ AA, 21: 216.

numită **caloric** sau **eter**¹⁹. Despre ea se spune că este reală, întrucât conceptul său, cu atributele pe care noi i le acordăm, face posibilă întreaga experiență; dar nu ca ipoteză pentru obiectele percepute spre a explica fenomenele, ci ea este dată nemijlocit de **rațiune** pentru a întemeia posibilitatea experienței. Și cu toate că experiența își ia drept suport o materie originară, universală, pe care trebuie să o înțelegem și înfinită, experiența trebuie înțeleasă ca un proces limitat, pentru că despre nelimitat nu există experiență.

Unirea materiei cu subiectul afectat contează pe unificarea tuturor forțelor motrice ale materiei, a cărei bază este acest caloric, asemănător spațiului hipostaziat, în care totul se mișcă. El este principiul unității experienței posibile în întregul său, și poate fi imaginat ca spațiu perceptibil, eliberat în gândire de toate celelalte proprietăți, și ca principiu al posibilității experienței tuturor dimensiunilor spațiului. Noi trebuie să ne imaginăm acea materie ca fiind răspândită în întregul edificiu al lumii, iar în raport cu obiectele simțurilor să ne imaginăm existența sa ca necesară. Caracteristica sa primă este cea de materie, a cărei funcție, în măsura în care este înzestrată cu forță motrice, constă numai din a face din spațiul în genere un obiect al experienței în genere, și care atrăgându-se și respingându-se intern nu împinge niciun alt obiect în afara locului său, ci le penetrează în întregime pe toate, fiind de la natură originară motrice, pentru a putea fi obiect al experienței. Datorită marii sale capacități de penetrare, susținută de mișcarea sa internă, ea a putut servi drept material universal și bază a oricărei alte materii mobile; împreună cu materia penetrată, ea a constituit un întreg care, ca Univers, este caracterizat ca autosubzistent. Ca materie universală, ea însăși este privată de forțe motrice, în afară de propria ei agitație, dar reușește să mențină toate celelalte forțe motrice într-o activitate constantă și vie în toate locurile. Kant afirmă că dacă se poate dovedi că unitatea întregului experienței posibile se bazează pe existența unui astfel de material cu proprietățile sale (după cum se dovedește în *Opus*), atunci realitatea sa este dovedită, dar nu prin experiență, ci *a priori*, plecând de la **condițiile posibilității** acestui material, și numai în favoarea posibilității experienței. Forțele motrice ale materiei se pot pune de acord asupra unității colective universale a percepțiilor într-o experiență posibilă, doar în măsura în care subiectul se afectează pe sine extern și intern, prin percepțiile sale unite într-un concept. Or, conceptul întregului experienței externe presupune toate forțele motrice posibile ale materiei, legate într-o unitate colectivă în spațiul plin, căci spațiul vid nu este un obiect al experienței posibile. Dacă s-ar pune problema lui și ar exista, inevitabil, o lacună între

¹⁹ Veit Justus Rollmann (*Apperzeption und dynamisches Naturgesetz in Kants Opus postumum*. Ein Kommentar zu „Uebergang 1–14“, Kant-Studien Ergänzungsheft, 2015, 181 p.) afirmă că „eterul este constitutiv pentru experiență în întregul ei, pentru că el este întregul. Totalitatea a ceea ce trebuie să fie dat pentru posibilitatea experienței ca realitate obiectivă. El nu este un obiect al experienței, ci experiența ca obiect și principiu său obiectiv. Prin urmare, materia cosmică se deosebește de ideile dialecticii transcendente...cu toate că la fel ca ele este în căutarea unității experienței prin intelect” (265–266).

percepții, atunci trecerea de la un act al existenței la altul ar trebui să se facă printr-un abis (*hiatus*), și astfel unitatea firului conducător al experienței ar fi compromisă.

Trebuie să admitem, după Kant, existența acestui material răspândit constant și nelimitat în spațiul care se agită, și care constituie obiectul experienței, cu toate că nu se poate vorbi despre conștiința empirică a principiului său. În pofida acestei lipse, caloricul nu este un material imaginat în favoarea explicării **anumitor** fenomene, ci el este demonstrabil plecând de la necesitățile unui principiu **universal** al experienței, conform principiului identității și este dat în concepte *a priori*; demonstrabilitatea sa face din el un material real²⁰. Așadar, existența unui astfel de material nu trebuie să fie demonstrabilă ca obiect al experienței și derivată din ea empiric, dar totuși poate fi postulată ca obiect al experienței posibile, ceea ce se poate produce pe această cale indirectă *a priori*; ca urmare, el nu poate fi obiectul simțurilor în genere și, deci, nici obiectul experienței posibile. De acest gen, de obiect care nu este obiect al experienței posibile, este și spațiul vid, fie înglobant, fie înglobat; și tot astfel timpul vid, care fie precede mișcarea acestei materii, fie va fi inserat într-o stare intermediară de întrerupere absolută, care este identică cu Nimicul²¹. Dar, spațiul vid nu poate genera nicio experiență, pentru că el nu poate fi pus în relație cu materia, care urmează să influențeze simțurile. Prin urmare, de la el nu ne putem aștepta la nimic referitor la obiectul experienței. Rezultă că propoziția asupra existenței spațiilor vide nu poate rezulta din experiență, fie mijlocită, fie nemijlocită, ci ea este numită de Kant „rațiocinantă”; ea poate fi gândită, dar nu ne poate face să avansăm în cunoaștere. Dar, în timp ce spațiul și timpul vid au doar rolul de contrast al experienței posibile, rolul materiei universale, dimpotrivă, favorizează experiența posibilă; și, ceea ce este mai important pentru această materie primă, este faptul că fiind răspândită universal, ea ocupă spațiul cosmic, pe care îl face obiect al experienței (idee pe care *Critica rațiunii pure* nu o putea avansa, tocmai datorită lipsei acestei materii universale, cosmice). În vederea realizării acestei experiențe, trebuie precizat că materia în totalitatea ei nu este schimbătoare de loc (*materia locomotiva*); ea se mișcă în locul ei, dar nu poate fi mobilă în afara acestui loc. Mișcarea sa internă reală constă din atracție și

²⁰ Bryan Hall (“Understanding *Convolut 10* of Kant’s *Opus Postumum*”, În: *Recht und Frieden in der Philosophie Kants*. Akten des X. Internationalen Kant-Kongresses, Band 5, Hrsg. von Valerio Rohden, Ricardo R. Terra, Guido A. de Almeida und Margit Ruffing, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 2008, p. 245–256) susține că deducția eterului „este solidă și dovedește *a priori* existența unei forțe dinamice plenare... *Convolut 10* discută felul în care condiția transcendentă *formală* a experienței (spațiu, timp, categorii) trebuie să aibă funcții empirice alterate, datorită adăugării condiției transcendente materiale a experienței, spre a genera unitatea întregului experienței posibile” (245–246). Și: „Acest concept sistematic de unitate nu este dedus *din* experiență, ci este mai degrabă inserat via principii *pentru* experiență. Întrucât conceptul de unitate sistematică a forțelor motrice ale materiei este, în esență, conceptul de eter, aplicarea sa obiectivă experienței constituie aspectul subiectiv al unității întregului experienței posibile” (p. 255) Și, în încheiere: „În măsura în care acordul Deducției Eterului cu *Convolut 10* îl ajută pe Kant să își completeze proiectul tranziției sale, el trebuie văzut ca dezvoltarea post-critică majoră a filosofiei critice” (256).

²¹ AA, 22: 552.

respingere; ca mișcare a unei materii cosmice răspândite universal, ea nu încetează niciodată și întreține întreaga materie într-o agitație continuă, dar non progresivă.

Noi putem avansa în cunoaștere numai intrând în contact cu materia sub forma corpurilor fizice, care sunt precedate în timp de forțele motrice și de mișcare, întrucât producerea lor înseamnă dobândirea formei, care apare spontan, din sine. În vederea acestei formări, care trebuie să apară din materia însăși, este presupus acel prim început, care este pus pe seama caloricului. Temeiul acestei afirmații este acela că intuițiile din spațiu și timp sunt numai forme, iar fără ceva care să le facă cognoscibile pentru simțuri, ele nu ar ajunge la niciun obiect real, care să ne procure o existență în genere, iar în mod particular să procure existența mărimii, necesară formării corpurilor; prin urmare, ar lăsa spațiul și timpul vid pentru experiență. Materialul care se află drept teme *a priori* al experienței universal-possibile nu poate fi considerat ipotetic; el este materia cosmică menționată, dată originar ca motor, ce nu poate fi admisă doar problematic, pentru că ea desemnează mai întâi intuiția, căci fără intuiție această materie ar fi vidă și nu ar mai exista percepție. Rezultă că noi nu putem gândi nicio mișcare, dacă ea nu se produce într-un spațiu umplut cu materie, care să formeze un continuum al materiei. Acest spațiu de simțit, care este obiectul intuiției empirice, se prezintă ca totalitate a forțelor motrice ale materiei, fără de care nu ar exista niciun obiect al experienței posibile. Forțele motrice, care aparțin fizicii, trebuie să fie date mai întâi *a priori* în experiență, care se cere să aibă drept teme principii, conform posibilității ei. Dar ceea ce face din spațiu un obiect al experienței prin percepție este materia; ea este compusă din forțe motrice externe în spațiu și interne în senzație. Complexitatea acestui proces de tranziție reiese din faptul că atât conceptele de materie cât și cele de experiență în genere conțin o unitate absolută în determinarea generală a obiectului simțurilor, precum spațiul și timpul, ca forme ale fenomenelor externe și interne. Așadar, știința pe care o formează experiența, tratează natura științelor naturii, pe calea observației și experimentului (*physica*), pentru a se întregi în unitatea sistemului doctinal al obiectelor simțurilor externe și interne.

Pentru a ilustra legarea experienței de materie, iar a materiei de spațiu, Kant ne îndeamnă să ne imaginăm trecerea de la un plin la alt plin prin vid, ca experiență. Or, ea nu este posibilă, – spune el – căci acel interval vid între două plinuri ar implica o percepție a non-existenței, ca și cum ar fi un obiect prezent simțurilor, ceea ce este imposibil. Rezultă că orice spațiu în raport cu simțurile noastre externe trebuie să fie umplut cu materie, afirmație pentru care noi nu avem nevoie de nicio experiență și de nicio concluzie întemeiată pe experiență, prin urmare ea poate fi formulată *a priori*. Experiența, care ar trebui să facă conexiunea de la o stare de plin la cealaltă, încetează, pentru că ar însemna ca materia să se termine într-un punct posibil al percepției noastre, de la care să nu mai ocupe niciun spațiu. Or, fie că vorbim despre ceea ce este apropiat sau îndepărtat de noi, respectiv care nu cade sub incidența simțurilor, noi trebuie să presupunem o umplere a spațiului situat între cele două puncte, despre care să putem avea o senzație. Și numai posibilitatea

experienței poate garanta realitatea materialului care umple tot spațiul; căci altfel, ceea ce este interpus între cele două limite materiale ar trebui să fie non perceptibil și ar duce la afirmația contradictorie, după care non existența ar putea fi percepută.

Conexiunea spațiului cu materia, după cum am văzut, se realizează, într-o primă etapă, prin percepție și simț; după care noi avem nevoie de intelect. El este facultatea principală a cunoașterii, care pune în valoare experiența, împreună cu care realizează întreaga cunoaștere *a priori* și *a posteriori*. Trebuie precizat că intelectul nu este doar o facultate de întrebuițare conform legilor sale ci, mai mult, el este facultatea care face conexiunea reprezentărilor, însoțită de **conștiința** regulilor conexiunii. Cu privire la această facultate, *Opusul postum* vine cu o altă noutate față de *Critică*, introducând distincția între două tipuri de intelect, după funcțiile pe care le îndeplinesc. Astfel, în legătură cu simțurile operează intelectul aplicat, care este facultatea experienței. Distinct de obiectele simțurilor întâlnim intelectul pur, care este facultatea cunoașterii *a priori*²². Tranziția de la doctrina generală a naturii la fizică, care este scopul acestei lucrări, întrebuițează ambele tipuri de intelect, pentru că intelectul operează investigarea naturii după concepte ale compunerii reprezentărilor empirice, pentru a ajunge la compusul, care se prezintă în experiență. Principiilor metafizice ale primelor le este oferită materia percepției, pentru întemeierea unui sistem al experienței, prin care este trasată schița unei fizici. El se realizează în trei trepte ale cunoașterii naturii, care cuprind natura, ființele care o populează și legile după care este guvernată natura. Prima dintre trepte este **metafizica naturii**, definită ca filosofie a naturii cu semnificația proprie a termenului; ei îi urmează **fiziologia**, ca știință a naturii fiecărei specii particulare de ființe ale naturii cunoscute prin experiență; iar ultima este **fizica**, prin care se intenționează cuprinderea într-un sistem al legilor experienței tuturor lucrurilor corporale. Dintre acestea, Kant consideră că cea intermediară conține secțiunea cheie a tranziției plecată de la metafizica naturii, întrucât ea nu desemnează atât obiectul cunoașterii ce pune în conexiune cele două discipline ci, mai mult, desemnează conexiunea și necesitatea ei pentru realizarea unui sistem. Obiectul său este subiectivul principiului ce tratează anumite cunoștințe; și dacă este subiectivul principiului, rezultă că în această secțiune mediană asupra ființelor naturii, Kant a intenționat să pună deasupra tuturor intelectul ființei umane și posibilitatea sa de a oferi naturii un principiu de investigație, care să satisfacă sarcina tranziției; aceea de a opera cu principii ale investigației empirice, care trebuie să stabilească științific, conform tabelului categoriilor, cuprinderea lor într-un sistem, din care să rezulte, în cele din urmă, completitudinea sistemului. Și este important să facem această subliniere căci, dacă tranziția s-ar produce prin experiență, ea s-ar identifica cu fizica; dar dacă se produce cu ajutorul principiilor posibilității experienței, atunci tranziția precedă *a priori* fizica, întrucât trebuie să conțină principii *a priori* pentru a o stabili. De aceea, obiectul simțurilor nu poate fi considerat un lucru în sine (*obiectum noumenon*), ci un lucru dat în fenomen, căci

---

²² AA, 21: 225.

numai formalul compunerii în spațiu și timp poate fi supus *a priori* unei reguli, precum și unitatea obiectivă a compunerii (*coordinatio*) diversului în favoarea posibilității experienței, pentru a deveni cunoaștere a obiectelor simțurilor. Reiese că un astfel de sistem al empiricului nu este empiric, ci are drept temei *a priori* un principiu formal al conexiunii intelectului, care este al posibilității experienței, progresând de la conceptul posibilității experienței până la percepțiile din spațiu și timp, ce fac posibilă experiența. Fizica este considerată, în acest traseu plecat de la metafizica naturii, ca știința experienței forțelor motrice ale materiei, în măsura în care materia constituie un sistem întemeiat pe natură; fiind întemeiat pe natură, el nu poate fi considerat artificial (*artificiale*), ci natural (*naturale*).

Datele expuse mai sus asupra experienței întăresc, pe de-o parte, ideea *Opusului*, după care noi nu putem începe investigarea naturii cu experiența dar, pe de altă parte, ne ridică și semne de întrebare asupra științei care trebuie să devină experiența în final; pentru că ea nu procură o universalitate *simpliciter*, ci numai una *secundum quid*, și totuși universalitatea acesteia este *postulată*²³. Datele empirice ale reprezentării sensibile externe urmează să fie legate cu necesitate într-un sistem, pentru a fi încadrate în experiență. Aceste date se referă la investigarea empirică a naturii, dar ele nu urmează să fie integrate într-un sistem empiric, ci într-un principiu pus *a priori* drept temei, care să reprezinte formalul cunoașterii. Or, dacă urmărim experiența în investigarea naturii prin observație și experiment, putem determina *a priori* ceea ce sunt aceste date pentru simțurile noastre; dar, ca să avem o universalitate corectă sau validă în vederea cunoașterii, după cum o cer principiile *a priori*, înseamnă – spune Kant – să știm ce sunt acestea pentru fiecare om; cunoștința care, în acest context, este dată drept în sine²⁴ sau, mai degrabă, conform cerințelor unei universalități a experienței. Or, noi nu putem satisface această cerință de epuizare a cazurilor, pentru că nu dispunem de mijloace pentru a ne pronunța *a priori*, universal valabil asupra obiectelor percepției, cu privire la calitate și cantitate. Tot astfel se întâmplă și cu felul și numărul forțelor motrice, pe care noi le-am putea pune la baza experienței noastre posibile. Cel mult, precizează Kant, noi putem tatonă printre obiectele sensibile externe și enumera anumite forțe, precum duritatea, moliciunea, apăsarea, ușurința și altele; dar, împreună ele nu alcătuiesc un sistem complet al acestor forțe, pentru că nu pot fi susținute după un principiu *a priori* de investigare a naturii²⁵. Așadar, noi nu putem specifica materia fundamentală a forțelor motrice și nici stabili un sistem elementar al acestor forțe. Forma intuiției ca fenomen este singura care poate fi dată *a priori* în favoarea posibilității experienței, ceea ce este valabil și pentru tranziția²⁶ principiilor

²³ AA, 22: 477.

²⁴ AA, 22: 344: „...gar wohl bestiemen was sie für unsere Sinne aber nicht was sie für jeden Menschen d.i. an sich sind”.

²⁵ AA, 22: 337.

²⁶ Stephen Howard (“The Transition within the Transition: the *Übergang* from the *Selbstsetzungslehre* to the Ether Proof in Kant’s *Opus postumum*”, În *Kant-Studien*, 110, nr. 4, 2019, p. 595–617) consideră că eterul, ca material presupus distribuit în întregul Univers și penetrând toate

metafizice fundamentale ale științei naturii la fizică, a cărei totalitate constituie sistemul elementar al fizicii. Pentru a ajunge *a priori* la cunoașteri empirice și la sistemul lor al experienței, subiectul trebuie să cuprindă subiectiv, deci fragmentar, raportul forțelor motrice față de sine în reprezentarea simțului intern și al agregatului percepțiilor acestui simț, pe care să le lege într-o conștiință. Or, prin ceea ce se poate face subiectiv, respectiv prin tatonări între senzații, conexiunea nu se poate produce, ci ar trebui să se realizeze sistematic, după formalul fenomenelor diversului intuiției de sine. Acesta este un act de compunere, prin care sinele se face obiect după un principiu, precum se afectează el și își apare sieși; în vederea compunerii el nu are nevoie să extragă nimic din intuiția empirică, pentru că sinele nu este compatibil cu ea. Rezerve asupra universalității experienței întâlnim și în *Critica rațiunii pure*, rezultate de asemenea din limitele de operare ale subiectului; mai puțin din poziția de obiect al sinelui, ci din cea de observator și experimentator. În această lucrare de bază, el precizează că: „experiența nu dă niciodată judecăților ei *universalitate* adevărată sau riguroasă, ci numai una presupusă și comparativă (prin inducție), astfel încât trebuie să se spună propriu-zis: după cum am observat noi până acum, nu se află nicio excepție de la regula aceasta sau de la aceea”²⁷.

Necesitatea percepțiilor prelucrate de intelect, spre deosebire de agregarea reprezentărilor empirice după un principiu al compunerii *a priori*, este ceea ce face efectivă posibilitatea experienței în favoarea fizicii, pentru că forma intuiției pure în care este dat diversul poate fi dată *a priori* numai în fenomen, și numai prin această formă este posibilă experiența integrată în sistemul categoriilor. Este de menționat faptul că intelectul, în pofida marii sale valori pentru experiență, nu este una dintre forțele ce afectează simțul, ci simțul este afectat de agregatul de percepții ca forță motrice, după principiul posibilității experienței, într-un sistem al fizicii. La fel ca experiența, materia este de asemenea unitate absolută în genere (gândită doar *in singulari*) și se poate vorbi la fel de puțin despre materii ca despre experiențe, pentru că acest concept conține doar formalul experienței și al afectării simțurilor prin forțe motrice în genere, iar acest concept este identic cu conceptul experienței. A avea experiență asupra unui obiect al simțurilor este o operație a intelectului, care presupune un principiu *a priori* al experienței. Ea conține două etape: 1. cea a reprezentărilor empirice cu conștiință, ca percepții, ce au drept temei influența asupra subiectului prin senzație, care constituie o reprezentare a felului în care subiectul intuiției este afectat de obiect, și 2. pentru ca agregatul acestor percepții să devină unitate sintetică a experienței, trebuie ca diversul reprezentărilor obiectului, legat într-un sistem al percepțiilor, să dobândească acea unitate, prin parcurgerea traseului: intuiție, fenomen, percepție, experiență.

---

corpurile, este întrebuițat „drept conceptul intermediar (*Zwischenbegriff*) între fundamentele metafizice și fizică. Conceptele intermediare între științe sunt...*date* într-o știință și *aplicate* în alta, și astfel aparțin ambelor teritorii...el exclude noțiunea de spațiu vid, ca «eine bewegende Kraft und reeler Stoff», oferind o cale inteligibilă de punere în conexiune a forțelor motrice” (OP, AA 21, 229. 03) (601–602).

²⁷ AA, 3: 3–4, rom. 389.

CONCLUZII

Experiența nu este primită sau receptată precum percepțiile, ci ea este făcută, drept care este nevoie de un principiu pentru a susține posibilitatea experienței; el este *a priori*. Și cu toate că experiența se folosește de percepțiile care utilizează simțul, ea este un concept al intelectului, al compunerii fenomenelor după un principiu al afectării simțurilor, care este **subiectiv**; totuși, pentru necesitățile sistemului, el trebuie făcut **obiectiv**, conform cerințelor categoriilor. Categoriile care, după cum le-a definit *Critica*²⁸, sunt condiții ale posibilității experienței, valabile *a priori* pentru toate obiectele experienței, care este rezultată din conexiunea percepțiilor. Dar, dacă cunoașterea nu mai începe cu experiența, precum ne demonstrase *Critica*, și dacă acel început este mai complex decât se credea și are, la rândul său, un început și un sfârșit, atunci cum rămâne cu regina științelor care este metafizica, și care trebuia să încununeze sistemul? Ce putem crede, în pofida continuității generale dintre *Critica rațiunii pure* și *Opusul postum*, despre această reorientare? Răspunsul ar fi acela că sarcina lucrării kantiene finale este acela al **posibilității tranziției** de la principiile metafizice fundamentale ale științei naturii la fizică; așadar, se coboară de la principiile metafizice, care sunt *a priori*, către empirismul fizicii. Metafizica nu mai încununează sistemul, ci ea este filosofia transcendentă²⁹, care s-a încununat odată cu încheierea sistemului, și a făcut-o printr-un principiu rațional; drept care metafizica a rămas o specie a ei. Dar și în calitate de specie, metafizica participă la cunoașterea rațională, după cum afirmă expres Kant: „Cunoașterea rațională este matematică fizică și metafizică”³⁰.

BIBLIOGRAFIE

- Basile, Giovanni Pietro: *Kants „Opus postumum” und seine Rezeption*, Berlin, Walter de Gruyter, 2013, 437 p.
- Croitoru, Rodica: „Categorii de tranziție în *Opus postumum*”, În: *Studii de istorie a filosofiei universale*, vol. XXV, Al. Surdu, Al. Boboc, C. Baci, S. Bălan, I. Tănăsescu eds., București, Edit. Academiei Române, 2017, p. 27–55.
- Croitoru, Rodica: „Eterul și caloricul, piloni ai *Opusului postum*. Evaluare din perspectiva secolului XX”, În: *Studii de istoria filosofiei universale*, XXVI, Al. Surdu, Al. Boboc, C. Baci, S. Bălan, I. Tănăsescu eds., București, Edit. Academiei Române, 2018, p. 49–62.
- Croitoru, Rodica: „Materie, material și substanță în *Opus postumum*”, În: *Studii de istoria filosofiei universale*, XXVII, Al. Surdu, Al. Boboc, C. Baci, S. Bălan, I. Tănăsescu eds., București, Edit. Academiei Române, 2019, p. 47–64.
- Hall, Brian: “*Effecting a Transition: How to Fill a Gap in Kant’s System of Critical Philosophy*”, În: *Kant-Studien*, 100, nr. 2, 2009, p. 187–211.

²⁸ AA, 3: 161, rom. 486.

²⁹ AA, 22: 27, 58.

³⁰ AA, 22: 481.

- Hall, Brian: “Understanding *Convolut* 10 of Kant’s *Opus Postumum*,” În: *Recht und Frieden in der Philosophie Kants*. Akten des X. Internationalen Kant-Kongresses. Band 5, Hrsg. von Valerio Rohden, Ricardo R. Terra, Guido A. de Almeida und Margit Ruffing, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 2008, p. 245–256.
- Howard, Stephen: “The Transition within the Transition: the *Übergang* from the *Selbstsetzungslehre* to the Ether Proof in Kant’s *Opus Postumum*,” În: *Kant-Studien*, 110, nr. 4, 2019, p. 595–617.
- Procuranti, Lucia: „Die Materie Äther in Kants *Opus Postumum*“, În: *Recht und Frieden in der Philosophie Kants*, Akten des X. Internationalen Kant-Kongresses, Band 5, Hrsg. von Valerio Rohden, Ricardo R. Terra, Guido A. de Almeida und Margit Ruffing, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 2008, p. 281–285.
- Rollmann, Veit Justus: *Apperzeption und dynamisches Naturgesetz in Kants Opus postumum*. Ein Kommentar zu „Uebergang 1–14“, *Kant-Studien* Ergänzungsheft, 2015, 181 p.
- Tuschling, Burchard: *Metaphysische und transzendente Dynamik in Kants Opus postumum*, Berlin, Walter de Gruyter, 1971, 224 p.
- Wong, Wing-Chum: “Kant’s Conception of Ether as a Field in the «Opus Postumum»”, În: *Proceedings of the Eighth International Kant Congress*, Memphis, 1995, Volume II, Part 1, Ed. by Hoke Robinson, Marquette University Press, 1995, p. 405–411.